

Nr 35.

Ankom till riksdagens kansli den 12 maj 1943 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion angående utredning om de norrländska ägostyckningsinnehavarnas levnadsförhållanden och försörjningsbetingelser.

(2:a avd.)

I en inom andra kammaren väckt, till jordbruksutskottet hänvisad motion, nr 272, av herrar *Jacobson* och *Mäler* har hemställts, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsam utredning rörande de norrländska ägostyckningsinnehavarnas levnadsförhållanden och försörjningsbetingelser och att förslag till förbättring av dessa betingelser — avseende i första hand betryggande tillgång till husbehovsvirke, vedbrand och mulbete — så snart ske kan föreläggas riksdagen.

I fråga om de skäl, som anförts till stöd för detta yrkande, hänvisas till motionen.

Över motionen har utskottet i vederbörlig ordning inhämtat utlåtanden av kammarkollegiet, lantmäteristyrelsen, egnahemsstyrelsen, länsstyrelserna i de fyra nordligaste länen och fastighetsbildningssakkunniga. Länsstyrelserna ha vid sina utlåtanden fogat yttranden av länens hushållningssällskaps förvaltningsutskott.

Till belysande av de i motionen avhandlade frågorna vill utskottet giva följande redogörelse.

De problem, vilka avhandlas i motionen, ha sedan länge utgjort föremål för statsmakternas uppmärksamhet och därvid föranlett vissa utredningar och lagstiftningsåtgärder. Den grundläggande stora utredningen utgöres av den s. k. Norrlandskommitténs betänkanden, som bland annat föranledde lagstiftningsåtgärder till förhindrande av uppkomsten av ytterligare ägostyckningar av natur, som avses i den föreliggande motionen.

Man har ej heller från det allmännas sida kunnat undgå att beakta angelägenheten av att undersöka möjligheten att undanröja de olägenheter, som vidhäfta fastigheter bildade genom dylika ägostyckningar eller eljest förekommande s. k. ofullständiga jordbruk. Utskottet erinrar därvid att, i anledning av inom riksdagen år 1942 väckta motionerna nr 146 i första kammaren och nr 197 i andra kammaren, riksdagen i skrivelse den 16 maj 1942, nr 232, under åberopande av vad som anförts i andra lagutskottets av riksdagen god-

kända utlåtande nr 28, anhållit, att Kungl. Maj:t ville *dels* efter verkställande av den ytterligare utredning, som kunde anses erforderlig, för riksdagen framlägga förslag till lagstiftning om expropriation av mark för stärkande av ofullständiga jordbruk, *dels ock* låta verkställa utredning av frågan om förköpsrätt av jord för samma ändamål samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill denna utredning kunde föranleda.

Kungl. Maj:t har därefter den 30 juni 1942 uppdragit åt egnahemsstyrelsen att, med beaktande av innehållet i förenämnda utskottsutlåtande, verkställa *dels* fortsatt skyndsam utredning rörande frågan om lagstiftning om expropriation av mark för stärkande av ofullständiga jordbruk, *dels ock* utredning av frågan om förköpsrätt av jord för samma ändamål; ankommande det på egnahemsstyrelsen att till Kungl. Maj:t inkomma med de förslag som av utredningen må föranledas.

Samtidigt har Kungl. Maj:t till egnahemsstyrelsen överlämnat en av hushållningssällskapens ombud år 1940 till Kungl. Maj:t gjord framställning angående tillskottsjord åt ofullständiga jordbruk.

Den 19 juni 1942 har Riksförbundet landsbygdens folk (R. L. F.) hos Kungl. Maj:t gjort framställning angående förstärkning av vissa genom ägostyckning tillkomna jordbruk i Norrland, en framställning som till sitt syfte i huvudsak sammanfaller med nu föreliggande motion. Sagda framställning har av Kungl. Maj:t, efter infordrande av yttrande från lantmäteristyrelsen, genom beslut den 12 augusti 1942 remitterats till egnahemsstyrelsen, som, enligt vad utskottet inhämtat, lär komma att upptaga framställningen till behandling i samband med fullgörandet av förenämnda, egnahemsstyrelsen den 30 juni 1942 av Kungl. Maj:t meddelade uppdrag.

Av de av utskottet i ärendet hörda myndigheterna har kammarkollegiet funnit angeläget, att utredning kommer till stånd i de ämnen, motionen avser. Lantmäteristyrelsen och fastighetsbildningssakkunniga, som avgivit gemensamt utlåtande, samt egnahemsstyrelsen ha inskränkt sig till att diskutera vissa tekniska frågor i samband med motionen. De hörda länsstyrelserna och förvaltningsutskotten ha i stort sett ställt sig välvilliga till motionen. Länsstyrelsen och hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Västernorrlands län ha alltså intet att erinra mot att den av motionärerna begärda utredningen kommer till stånd. Förvaltningsutskottet i Jämtlands län, i vars utlåtande länsstyrelsen i länet instämt, har icke velat motsätta sig ett bifall till motionen, även om de avhandlade frågorna för länets vidkommande finge anses vara av mindre betydelse än för övriga norrländska län. Länsstyrelsen i Västerbottens län har tillstyrkt, att erforderlig utredning snarast möjligt verkställas. Länets hushållningssällskaps förvaltningsutskott anser lämpligt, att de i motionen berörda frågorna hänskjutas till den egnahemsstyrelsen anbefallda utredningen rörande expropriation av mark för stärkande av ofullständiga jordbruk. Norrbottens läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott, i vars utlåtande länsstyrelsen i länet instämt, anser slutligen en utredning i det av motionärerna angivna syftet vara av behovet påkallad men framhåller,

att ifrågavarande spörsmål utgöra en detalj i det stora norrländska försörjningsproblemet, som är föremål för utredning av 1940 års norrlandsutredning. I övrigt anföres i yttrandena i huvudsak följande.

Kammarkollegiet:

Kollegiet finner för sin del angeläget att utredning kommer till stånd i de ämnen, motionen avser. Kollegium förutsätter, att därvid undersökes såväl den omfattning, i vilken må förefinnas vid ägostyckning uppkomna ofullständiga jordbruk, som ock möjligheten till stödåtgärder medelst ianspråktagande av kronans och enskildas mark. Undersökningar hava tidigare skett rörande förekomsten på kronans marker i Norrland av odlingsbar jord, vadan viss överblick i sådant hänseende redan föreligger. Beträffande tillgången på odlingsvärd jord på bolags och andra enskildas ägor lär däremot råda mindre kännedom. Kollegium erinrar att, med beaktande av motstående intressen, till arten liknande stödåtgärder till betryggande av vad som hör till den enskilde samhällsmedlemmens nödtorft funnit uttryck både i gällande expropriationslagstiftningsbestämmelser om expropriation för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden och stadsplanelagens bestämmelser i 25 § om rätt att lösa byggnadsmark ävensom i ensittarlagen.

Sådana ägostyckningslotter, som i enlighet med ovanstående icke kunna anses utgöra självständiga jordbruk, torde i viss mån förefinnas redan nu, utan att ägaren till det sålunda ägostyckade hemmanet ännu försålt inägstyckningslotten. Det torde då, om man anser dylika ägostyckningslotter olämpliga, vara befogat förhindra, att de försäljas av stamhemmansägaren utan sådant fullständigande, som ovan antytts. Förbud mot försäljning i dessa fall av ofullständig ägostyckningslott synes därför, under angiven förutsättning, böra utfärdas snarast möjligt.

Lantmäteristyrelsen och fastighetsbildningssakkunniga:

I samma spörsmål som omfattas av motionen har Riksförbundet landsbygdens folk (R. L. F.) den 19 juni 1942 gjort en framställning hos Kungl. Maj:t. Denna framställning remitterades den 25 juni 1942 till lantmäteristyrelsen, som den 7 augusti 1942 avgav underdånigt utlåtande över densamma.

Åt egnahemsstyrelsen har Kungl. Maj:t emellertid i anledning av riksdagens skrivelse den 16 maj 1942, nr 232, lämnat uppdrag bland annat att verkställa utredning och avge förslag rörande frågan om lagstiftning om expropriation av mark för stärkande av ofullständiga jordbruk, och då denna fråga nu är i enlighet härmed föremål för särskild utredning, därvid jämväl de till grund för förevarande motion åberopade förslagen torde bli ytterligare klarlagda, lär yttrandet över motionen, i vad den avser expropriation av mark och den därmed nära sammanhängande frågan om tvångsvis genomförd provisorisk förlängning av servituts giltighetstid, här kunna inskränkas till framhållande av vikten av att, om dylika åtgärder vidtagas, garanti ställes för att exproprierad mark blir sammanlagd med vederbörande jordbruk och att tvångsvis till tiden förlängt servitut icke kan bringas att upphöra endast genom avtal.

Beträffande vad i motionen anföres därom, att man borde genom särskild lagstiftning lägga hinder mot försäljning av sådana före den restriktiva jorddelningslagstiftningen genom ägostyckningar bildade ofullständiga jordbruksfastigheter, som ännu äro kvar i skogsbolagens händer, så vore onekligen önskvärt att som en betingelse för rätt att överlåta dylik fastighet för sig kunde uppställas krav att anlingen fastigheten kompletterades, så att den bleve ett fullständigt familjejordbruk, eller fastigheten prövades vara av stödjord-

bruks natur och betingelserna för bildande av dylikt jordbruk föreläge. Men försäljningsförbud skulle å andra sidan icke gärna kunna förlikas med gällande rätts ståndpunkt i avseende å verkningarna av själva överlåtelseavtalet. Det måste ju te sig meningslöst att förklara försäljningen i dylikt fall ogiltig, medan däremot avtalet, om det i stället avsett en i övrigt lika beskaffad men icke genom laga fastighetsbildning avskild del av en fastighet, ingalunda skulle vara utan verkan eller äga blott obligatorisk sådan. Innan ändring skett i de allmänna civilrättsliga reglerna angående fång till fast egendom, lär man få nöja sig med att fränkänna överlåtelsen sådana rättsverkningar, som följa av den officiella fastighetsbildningen. Detta torde väl också varit motionärernas mening, eftersom i motionen i detta sammanhang ej talas om förbud utan blott hinder mot försäljningen och som medel härför exempelvis anges ändring i lagfartsbestämmelserna. Förbud mot beviljande av lagfart skulle emellertid komma i strid mot den officiella fastighetsindelningens uppgift, som är att ange vilka jordområden som med fulla verkningar kunna överlätas, intecknas etc. för sig. Den restriktiva åtgärden synes därför böra få den form att den verkställda olämpliga fastighetsbildningen på något sätt bringas att upphöra, varigenom ju skulle vinnas att vissa hinder mot den ifrågavarande försäljningen automatiskt inträdde, bland annat förbud mot beviljande av lagfart.

Att med retroaktiv verkan upphäva den fastighetsbildning, som en gång i laga ordning skett, har dock sina stora betänkligheter icke blott ur principiell synpunkt utan även med tanke på de rättsförhållanden, som redan kunna vara i laga ordning grundade på fastighetsbildningen under den tid den ägt bestånd. Har t. ex. ägostyckningslott i in-teckningshänseende behandlats som särskild fastighet, kan ju icke gärna ägostyckningen alltid utan vidare gå åter. Man ställes här inför samma problem som när det gäller förutsättningen för sammanläggning av fastigheter. Annan metod att bringa den olämpliga jorddelningen ur världen synes därför svårigen böra ifrågakomma än sammanläggning, låt vara i nödfall tvångsvis, och möjligheten att i visst fall tillgripa sådan åtgärd lärers få bero bland annat på bestående rättsförhållanden. I regel torde dock dessa i förevarande fall för närvarande vara sådana att de i och för sig icke skulle lägga hinder mot sammanläggningen. Som ett provisorium, sedan frågan om sammanläggning väckts och intill dess ärendet blivit avgjort, skulle man måhända kunna tänka sig förbud i det särskilda fallet mot överlåtelse och särin-teckning.

Egnahemsstyrelsen:

Styrelsen har ansett förevarande fråga på grund av dess beröringspunkter med den utredning rörande expropriation av mark för stärkande av ofullständiga jordbruk, vilken styrelsen på grund av Kungl. Maj:ts beslut den 30 juni 1942 har att verkställa, böra upptagas till övervägande i sammanhang med denna utredning.

I vad motionen avser åtgärder för att förbättra förhållandena för innehavarna av redan upplåtna »ägostyckningsfastigheter», kommer alltså styrelsen, därest icke andra direktiv meddelas, att taga frågan härom under övervägande.

Vad angår de i motionen jämväl åsyftade åtgärderna till förhindrande av försäljning av redan bildade lägenheter av ifrågavarande slag skulle det vara önkswärt, om dylika åtgärder kunde vidtagas. Emellertid torde en lösning av denna fråga erbjuda stora svårigheter. Egnahemsstyrelsen torde icke ha anledning att närmare ingå på de olika spörsmål av civilrättslig karaktär eller berörande fastighetsbildningslagstiftningen, vilka härvidlag uppställa sig.

Jämtlands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott, varmed länsstyrelsen i länet instämt:

Jämtlands län intager till de i motionen framställda hänseendena en tydlig särställning i jämförelse med de övriga norrländska länen i det att möjligen på grund av länets avsaknad i stort sett av industri, det mera kan sägas vara ett jordbrukarlän. Detta har måhända medfört, att vid försäljningar av skogsområden till trävarubolag jordbruksintresset gjort sig gällande på så sätt, att säljarna tillförsäkrat sig nödig skog till husbehov och vedbrand för gårdens behov samt detsamma jämte bete vid fäbodarna, som i regel kommit att ligga på de försålda skogsområdena. Någon tidsbegränsning av dessa servitut torde föreligga i en så ytterst ringa utsträckning, att sådana fall kunna helt bortses ifrån. Här förefinnes sålunda ej det förhållandet, att på grund av utlöpande tidsperiod dessa ägostyckningsinnehavare stå inför utsikten att berövas möjlighet till erhållande av husbehovsvirke, vedbrand och mulbete. Något annorlunda ställer sig förhållandet med avseende på odlingsjord för utvidning av åkerarealerna, men som dessa spörsmål torde mera vara att hänföra till den pågående utredningen om tillhandahållande av tillskottsjord till s. k. ofullständiga jordbruk och enligt förvaltningsutskottets mening bör lösas i samband med därtill hörande frågorna och ej med i motionen berörda, kunna de sålunda nu helt lämnas åsido.

Vad beträffar bolagens försäljningar av gamla avstyckningar med förfallna åbyggnader för att enligt motionärernas mening undgå vanhävdslagen torde för Jämtlands läns vidkommande sådana fall vara sällsynta. Som regel ske dessa försäljningar först efter egnahemsnämndens undersökningar och förekommer då oftast att compensation lämnas i form av t. ex. ökad skogstildelning med mången gång t. o. m. avverkningsbar skog eller genom prisreduceringar m. m. I stort sett tycks dessa trävarubolagens försäljningsobjekt ej i nämnvärd grad skilja sig från andra egnahemsnämndens belåningsobjekt i ovan berörda hänseende och ställa sig vanligen bolagen betydligt mera tillmötesgående på grund av sina större ekonomiska resurser vid dessa försäljningar.

Västerbottens läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott:

De jordbruk, varom i motionen är fråga, äro så gott som utan undantag att hänföra till ofullständiga, och de allra flesta torde ligga omkring och under medelstorleken för jordbruk inom respektive områden. Då dessa jordbruksägoarealer äro begränsade och i allmänhet icke innesluta odlingsmarker, som äro så belägna, att de med ekonomisk fördel kunna utnyttjas, kunna de icke med de möjligheter som för närvarande stå till buds överföras till fullständiga jordbruk. Deras innehavare bli därför hänvisade att skaffa sig ökade utkomstmöjligheter genom mer eller mindre tillfälliga arbetsförtjänster, ofta på stora avstånd från hemmet. Ej sällan måste det ske på sådana tider av året då deras arbetskraft skulle behövas hemma vid gården, såsom under vårbruk och skörd, men även vintertid.

Att jordbrukets avkastning blir lidande därpå är tydligt, men ännu mera lidande bli kvinnorna vid dessa jordbruk av dylika förhållanden. På sin förut tillräckligt stora arbetsbörda få de ofta lägga en icke obetydlig del av männens arbetsuppgifter.

Huru duktig och intresserad en sådan småbrukare än är eller kan vara för sitt yrke, kan han icke av egen kraft frigöra sig från det tvångsläge, vari han befinner sig. I viss mån råder ju samma förhållanden även vid andra kategorier av småbruk, vilket dock inte motiverar att denna grupp lämnas åt sitt öde. Åtgärder i motionens syfte äro därför i hög grad påkallade.

Genom beslut den 30 juni 1942 har emellertid Kungl. Maj:t anbefallt egnehemsstyrelsen att verkställa utredning rörande expropriation av mark för stärkande av ofullständiga jordbruk. På grund av dessa frågors samhörighet synes det förvaltningsutskottet lämpligt att den genom motionen väckta frågan hänskjutes till denna utredning.

Länsstyrelsen i Västerbottens län:

I fråga om ägostyckningar torde man få skilja mellan sådana som tillkommit före lagen den 16 juni 1905 om inskränkning i rätten att erhålla ägostyckning och dem som bildats efter nämnda lags ikraftträdande. De förstnämnda ägostyckningarna torde i allmänhet icke ha tilldelats den myckenhet husbehovsskog samt odlings- och mulbetesmark att de blivit tjänliga för jordbruk, medan de sistnämnda rätteligen skulle ha erhållit dylik tilldelning.

Beträffande omfattningen av de genom ägostyckningar bildade ofullständiga fastigheterna visar en undersökning av jordregistret att inom Vilhelmina socken före år 1906 tillkommit ej mindre än 120 fastigheter utan skog och utan tillräckligt bete inom egna gränser. Genom dessa ägostyckningar ha 48,192 hektar avrösningsjord skilts från socknens jordbruk eller i genomsnitt 400 hektar per jordbruksenhet. Då härtill kommer att jämväl efter år 1906 en hel del fastigheter torde ha bildats utan tillräcklig tillgång på skogsproduktiv mark och nöjaktigt bete finner man att den av motionärerna angivna siffran 200 icke är för högt tilltagen utan snarare i underkant.

Statistiken visar att under tiden till och med år 1906 inom länet avslutats 2,370 ägostyckningsförrättningar. Det kan antagas att vid var och en av dessa bildats i stort sett en ofullständig jordbrukslott. Efter denna tid ha 2,218 förrättningar avslutats. Även de härvid utlagda lotterna torde i ej ringa omfattning sakna tillgång på skog och bete inom egna gränser. Uppskattningsvis kan man alltså inom länet beräkna antalet sådana ofullständiga ägostyckningslotter, som avses i motionen, till omkring 3,000.

De av motionärerna omförmälda rättigheterna till husbehovsvirke, vedbrand och bete torde icke vara knutna till fastigheten som servitut utan fastmer utgöra nyttjanderätter på femtio år eller kortare tid. De ha som regel intecknats. När kontraktstiden gått till ända är alltså att förvänta att en hel del innehavare av ägostyckningar komma att stå utan såväl husbehovsskog som bete.

I avseende på betet kan frågan möjligen inom lappmarken lösas i samband med bildandet av skogsvårdsområden enligt kungörelsen den 14 juni 1940 angående villkor för statsbidrag från anslaget till åtgärder för ökad skogsproduktion i Norrland. Innehavare av ägostyckning lär nämligen i vissa fall kunna åberopa sådan rätt, som enligt § 19 i lagen den 2 juni 1933 om ägofred tillkommer sedvanebetare.

Motionen berör emellertid förhållanden, som böra bliva föremål för utredning och åtgärder från statsmakternas sida, och länsstyrelsen får tillstyrka att erforderlig utredning snarast verkställs.

Norrbottnens läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott, varmed länsstyrelsen i länet instämt:

De av motionärerna påtalade missförhållandena lära icke vara tillfinnandes inom Norrbottens län i tillnärmelsevis samma omfattning som inom vissa andra Norrlandslän. Uppenbart synes emellertid vara, att efterhand som i motionen omtalade femtioåriga servitut å rätt till husbehovsvirke, vedbrand och mulbete utlöpa, avstyckningsinnehavarna komma i en mycket brydsam situation. Det lär ej heller kunna förnekas, att jordbruk utan stödskog i sådana trakter, varom här är fråga, näppeligen kunna bliva ekonomiskt bär-

kraftiga. Likaså synes det synnerligen angeläget, att tillgång till odlingsbar mark finnes till varje brukningsdel, enär som regel ifrågavarande avstycknings-brukningsdelar äro att betrakta som ofullständiga jordbruk med avseende på arealen odlad jord.

Enligt förvaltningsutskottets förmenande synes därför en utredning i av motionärerna angivet syfte vara av behovet påkallad. Emellertid synes ifrågavarande spörsmål utgöra en detalj i det stora norrländska försörjningsproblemet, som är föremål för utredning av särskilt tillkallad sakkunnig, och torde böra behandlas i samband därmed.

Såsom framhålles i vissa av de av utskottet i ärendet införskaffade utlåtandena utgör visserligen frågan huru ett mera varaktigt försörjningsläge skall kunna tillskapas för befolkningen i Norrland och då givetvis även för de i motionen berörda »ägostyckningsinnehavarna» det komplex av problem, som är föremål för behandling inom 1940 års norrlandsutredning. I enlighet med vad som anföres i det föregående har vidare Kungl. Maj:t uppdragit åt egnahemsstyrelsen att verkställa av riksdagen begärd utredning rörande frågan om lagstiftning om expropriation av mark för stärkande av ofullständiga jordbruk, en lagstiftning som efter vad det vill synas torde komma att få betydelse i sådana fall som de i motionen berörda, samt rörande frågan om förköpsrätt av jord för samma ändamål.

I likhet med, förutom andra, kammarkollegiet anser emellertid utskottet, att en del av de problem, som beröras av motionärerna, är av sådan betydelse för levnadsförhållandena och försörjningsbetingelserna i Norrland, att krav på deras snara lösande utan avbidan på resultatet av de nyssnämnda mera omfattande utredningarna med rättmätighet torde kunna framställas. Sålunda framstår för utskottet såsom angeläget, att till förhindrande av uppdelning av jordbruksjorden i denna landsdel provisoriskt förbud mot försäljning av sådana före nu gällande restriktiva jorddelningslagstiftning genom ägostyckningar bildade ofullständiga jordbruk, som ännu äro kvar i skogsbolagens händer, överväges. Jämväl torde böra undersökas den omfattning, vari må förefinnas vid ägostyckning uppkomna ofullständiga jordbruk, samt möjligheten till stödåtgärder för dessa medelst ianspråktagande av kronans och enskildas mark. Problemet huruvida och i vad mån en tvångsvis genomförd provisorisk förlängning av de i motionen omförmälda servitutens giltighetstid kan genomföras torde vara mera vittomfattande och föra så långt in på civilrättens område, att utskottet i detta sammanhang icke anser sig böra närmare ingå på detsamma. Med hänsyn till frågans utomordentligt stora betydelse torde emellertid utredning i ämnet snarast böra igångsättas. De i motionen berörda problemen i övrigt torde kunna förväntas bli föremål för behandling inom den nyssnämnda norrlandsutredningen, varför utskottet saknar anledning att här närmare orda om desamma.

Huruvida det av utskottet sålunda förordade utredningsuppdraget lämpligen bör anförtros åt någon nu pågående utredning eller särskilda sakkunniga tillkallas för ändamålet synes böra överlåtas åt Kungl. Maj:t att bestämma.

Utskottet.

Under åberopande av det anförda hemställer utskottet,

att riksdagen i anledning av motionen II:272 må i skriftelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte i de avseenden, utskottet ovan berört, låta verkställa utredning angående de norrländska ägostyckningsinnehavarnas levnadsförhållanden och försörjningsbetingelser samt för riksdagen framlägga de förslag i ämnet, vartill utredningen må föranleda.

Stockholm den 11 maj 1943.

På jordbruksutskottets vägnar:

L. TJÄLLGREN.

Närvarande: se utlåtande nr 33.
